

Keskustelua – Diskussion

Muuttuvat aluekäsitteet maantieteen kehityksen heijastajana 2.0

Kaikkien dynaamisten tieteenalojen tapaan maantiedekin muuttuu vähitellen. Erityisesti viime vuosikymmenten aikana maantieteellinen ajattelu, tutkimusmenetelmät ja opetuksen sisältö ovat kehittyneet suuresti ja samalla monipuolistuneet. Uudet teoreettiset lähestymistavat, käsitteet, menetelmät ja aineistot ovat tulleet aiempien rinnalle tai korvanneet ne. Muutokset edustavat yhdelle edistystä, toiselle ne voivat olla merkki taantumisesta. Usein uudet perspektiivit haastavat entiset ja virittävät keskustelun, jopa kamppailun, avainkäsitteistä, mihin myös Allan Cochrane viittaa (2018: 79) kommentissaan:

From the outside, it must sometimes seem very odd to see the ways in which academics and theorists scabble around trying to understand words that most of us use most of the time without worrying too much about their meaning. And region is one of those words. Surely we all know what a region is when we use the term in everyday conversation. Yet, for very good reasons, debates around the ways in which the regional should be defined and mobilized conceptually have been among the most heated in contemporary geography (Allan Cochrane 2018: 79).

Maantieteen sisältöjen vähittäinen eriytyminen, uusien osa-alueiden ja teoreettismetodologisten suuntausten esiinnousu on sekä monipuolistanut että pirstonut tieteenalan sisältöä (Hubbard ym. 2002; Johnston & Sidaway 2004; Nayak & Jeffrey 2011; Cresswell 2013). Eriytymiskehitys ilmenee sekä maantieteen osa-alueiden kehityksessä että uusien menetelmien (esim. GIS) kehittämisessä ja niiden sovellutuksissa. Samalla on syntynyt myös uusia integroivia tutkimusalueita, kuten monitieteinen ympäristötutkimus, jossa maantieteellä on keskeinen asema.

Aluemaantiede on ollut tärkeä teoreettisen pohdiskelun kohde maantieteessä alan institutionalisoitumisesta lähtien. Kun maantiede tuli yliopistoihin 1900-luvun vaihteen molemmiin puoliin,

aluemaantiede nähtiin usein tämän nationalismin ja kolonialismin innoittamana perustetun tieteenalan kruunuksi (Hettner 1927; Hartshorne 1930; Capel 1981; Godlewska & Smith 1994). Tämä status säilyi pitkään, eräissä maissa kuten Ranskassa, aina 1960-luvulle saakka. Status on vähitellen haalistunut mutta ei kadonnut. Vaikka aluemaantiede herättääkin usein ristiriitaisia ajatuksia, akateemisen koulutuksen saaneet maantieteilijät tunnistavat silti vaikeuksitta aluemaantieteen ja sen tradition arvon. Vaikka maantieteilijät edelleenkin opettavat aluemaantieteen kursseja, todennäköisesti vain harvat kutsuvat itseään aluemaantieteilijäksi. Silti alueelliset lähestymistavat ovat yleensä väistämättä osa heidän tutkimustaan, liittyy se sitten alueen teoriaan tai konkreettisiin tutkimusteemoihin (Paasi 2020a–b). Myös aluemaantieteen asema on muuttunut. Aluemaantieteen ja aluekäsitteen moniulotteinen, jopa ristiriitainen luonne ei siis ole uusi ilmiö. Käsitteellinen epämääräisyys ulottuu itse asiassa kauas alan historiaan. Jo 1930-luvulla arvioitiin, että aluekäsitteitä on lähes yhtä paljon kuin aluemaantieteilijöitä (vrt. Paasi 2020a).

Jo 60 vuotta sitten Roger Minshull (1967) tunnisti joukon metodologisia ongelmia, kuten kysymykset alueiden ”löytämisestä”, määrittelemisestä, kartoittamisesta ja kuvaamisesta. Hänen mukaansa yksi keskeinen ongelma on, nähdäänkö alue todellisenä reaali maailman entiteettinä vai mielen kategoriana, jonka avulla jäsenämme tilallisia ilmiöitä. Tämä peruskysymys pohdituttaa edelleen sekä alueiden että rajojen tutkijoita (Agnew 1999, 2008). Paradoksaalista kyllä, aluekäsitettä koskeva alituisen debatti on samalla tarjonnut yhden perustelun maantieteen olemassaololle yliopistoissa. Ehkäpä aluemaantiede on ollut myös yksi suojakilpi sille, että maantiede on pysynyt itsenäisenä alana eikä ole sulautunut osaksi muita aloja. Samalla aluemaantiede/alueen idea on juhlapuheissa nostettu toisinaan jopa maantieteen tieteenalaidentiteetin keskeiseksi tunnukseksi (Darby 1962; Hart 1982).

Aloittaessani hahmottelemaan käsillä olevaa kirjoitusta keväällä 2023, tiedustelin eri yliopistojen maantieteen opinto-ohjelmien vastaavilta alue- ja maantieteen nykyistä asemaa heidän yksikössään. Muiden kirjoituskiireiden takia työ on viivästynyt ja tästä syystä päivitin vastaukset helmikuussa 2025 (ks. kirjoituksen lopussa Kiitokset). Kartoitukseni perusteella näyttää, että myös Suomessa aluemaantiede-nimike on jokseenkin kokonaan kadonnut kurssinimikkeistä. Aluemaantieteellistä ainesta tai alueteoriaa voi kuitenkin sisältyä esimerkiksi maantieteen johdantoluentoisiin, alue- ja aluekehityksen/-suunnittelun tai (kulttuuri)maantieteen teorian opintojaksoihin. Ehkä Suomessa tapahtunut kehitys heijastelee Ron Johnstonin (1991) ajatusta: emme tarvitse aluemaantiedettä mutta tarvitsemme maantieteessä aluetta.

Kokosimme hiljattain *Handbook on the Geographies of Regions and Territories* -teoksen johdantolukuun kirjallisuudesta jopa 150 nykytutkimukselle tärkeää aluekäsitettä (Paasi ym. 2018a). Määrä lienee hyvä osoitus aluekäsitteen jatkuvasta hyödyllisyydestä. Toisaalta varsinaista aluemaantiedettäkin on edelleen peräänkuulutettu globalisaation tai vaikkapa ilmastomuutoksen ymmärtämiseksi (Wei 2006; Taylor 2023). Aluemaantiede-termi ei ole myöskään kadonnut, sillä niin sanottu uusi aluemaantiede (*new regional geography*, ks. Gilbert 1988) ja ”uusi, uusi aluemaantiede” (*new, new regional geography*, ks. Jones 2022) ovat pitäneet sitä yllä. Ensiksi mainittu liittyy aluemaantieteen ja kulttuuri-/yhteiskuntateorian kohtaamiseen, viime mainittu taas keskusteluun territoriaalisen ja relationaalisen alueteorian suhteista ja tämän jaon ylittämisestä.

Alueita tarkastellaan toki muillakin humanistisilla ja yhteiskuntatieteellisillä aloilla kuin maantieteessä (Paasi 2020b). Esimerkiksi yhteiskuntatieteellinen aluetutkimus (*area studies*) on monitieteinen tutkimus- ja opetusala, joka liittyy usein laajojen kulttuurialueiden opetukseen. Tämä vastannee osittain aluemaantieteen opintoja (Sidaway ym. 2016).

Kirjoituksen tausta ja tavoitteet

Käsitellen tässä kirjoituksessa aluemaantieteen ja sen käsitteellisen perustan muutosta suhteessa tieteen yleisempään kehitykseen sekä yhteiskunnalliseen muutokseen. Julkaisin lähes 35 vuotta sitten *Terra*-lehdessä artikkelin *Muuttuvat aluekäsitteet maantieteen kehityksen heijastajana* (Paasi 1991a), jossa kartoitin alue- ja yleismaantieteen muuttuvaa suhdetta sekä sitä, miten näkemykset alueiden luonteesta/merkityksestä ovat liittyneet sekä yhteiskunnan että maantieteen kehitykseen. Artikkelin taustalla oli virkaanastujaisesityelmäni (Paasi 1990), joka liittyi professuurini laajaan opetusalaan, ”Yleis- ja aluemaantiede”. Alueita käsittelevä teoreettinen tutkimus on laajentunut huomattavasti tuon *Terra*n artikkelin ilmestymisen jälkeen. Samalla ovat muuttuneet tieteelliset ja yhteiskunnalliset kontekstit, joissa alue nähdään merkityksellisenä kategoriana (Paasi 2002; Jones & Paasi 2015; Paasi ym. 2018a, 2018b; Agnew 2018). Käsillä oleva kirjoitus onkin eräänlainen *Terra*n artikkelin (Paasi 1991a) päivitys, versio 2.0. Autobiografisen lähestymistavan hengessä kirjoitus syntetisoi samalla myös omia aluetutkimuksiani 45 vuoden ajalta (vrt. Paasi 2022c).

Kirjoituksen rakenne on seuraava. Hahmottelen aluksi aluetutkimuksen yleiskuvaa monitasoisessa kehikossa, jota vasten aluekäsitteiden muutos asettuu. Toiseksi tarkastelen aluemaantieteen sisällön ja roolin muutosta sekä aluekäsitteen muuttuvia tulkintoja. Kolmanneksi pohdin, mitkä tekijät ovat virittäneet ja kehystäneet alueajattelua. Neljänneksi jäljitän aluetutkimuksen teoreettisen inspiraation lähteitä, ennen muuta sosiaalisen konstruktionismin ja relationaalisen näkökulman esille nousua ja ilmenemistä aluetutkimuksessa. Viidenneksi tarkastelen alueiden tutkimuksen muutosta analysoimalla yhtäältä muutamien ihmismaantieteen johtavassa, *Progress in Human Geography* -lehdessä, ilmestyneiden alueisiin fokusoituvien artikkeleiden teemoja sekä, toisaalta, samassa lehdessä *Region and place* -pääotsikon alla julkaistuja teoreettisia katsauksia (*Progress reports*). Lopuksi kokoaan yhteen kirjoituksen havaintoja.

	1900	1920	1940	1960	1980	2000	2020
A v a i n s a n o j e n t i l a	Jäännös- käsitteet	Korologia Kansanomainen alue/regionalismi/ Kulttuurialue Maisema Lokaliteetti					
	Dominoi- vat avain- käsitteet ja ideat	Aluemaantieteet Pays/alue (Ranska) Korologia Raum/alue (Saksa) Region (USA, Britannia) Maisema Maantieteen yhtenäisyyden kieli					
	Esiinnou- sevat käsitteet	Spatiaalinen analyysi/ Systemaattiset maantieteet Spatiaalinen Geometria Sijaintianalyysi Aika/Tila Territorio Identiteetti Skaala Resilientti alue Malli Etäisyys Verkosto Aluepreferenssit Rajat ylittävä alue Uusi aluemaantiede Lokaliteetti Virtojen tila Diffuusio Liike Paikanhenki Maisema Verkosto Kaupunkialue Nodaalialue Paikka					
	Filosofia/ metodologia	Sirkulaatio Sijainti Alueiden toiminnallinen organisointuminen Tilallinen talous Territorio Paikka Tilan tuotanto Skaala Kolmas tila Liikkuvuus Tilanpolitiikka Empirismi Positivismi Behavioralismi Marxismi Fenomenologia Post-modernismi Post-strukturalismi Rakenteistumisteoria Realismi Feminismi Sosiaalinen konstruktio					
Tilakäsite		Absoluuttinen tila Samanaikainen järjestys/säiliö Relatiivis-toiminnallinen tila Sosiaalinen tila Relationaalinen tila Relationaalinen tila					
A i u e k ä s i t e	Esitieteellinen	"Annettuna otettu alue" Tilastoalue Hallinnollinen alue Alue taloudellisen toiminnan perustana					
	Tieteenala- keskeinen	Luonnollinen alue Formaalin/homogeeninen alue Toiminnallinen alue Kulttuurialue Perseptuaalinen alue					
	Kriittinen	Elämismaailman rakenneosa Sosiaalinen konstruktio Pääoman kasautumisen tulos Rajaton entiteetti Yhteiskunnallisen käytännön tapahtumapaikka Institutionalisoitumisprosessi Historiallisesti ehdollinen kokonaisuus					
Alueen rajautu- neisuus		Alue reaalinen tai mentaalinen annettu yksikkö Tilassa olevien ilmiöiden luokitteluväline Alue ilman selviä rajoja Alueen rajautuneisuus kontekstisidonnainen					
Keskeinen käytäntö		Nationalismi/kansallinen identiteetti Geopolitiikka Epätasainen alueellinen kehitys Kansallinen/alueellinen suunnittelu Uudet spatiaaliset työnjaot käytäntö Kolonialismi Regionalismi ja aluepolitiikka Uusregionalismi Globalisaatio					
Tiedon intressi		Käytännöllis-instrumentaalinen Tekninen Emansipatorinen					
Instituutiot ja tapahtumat		I maailmansota II maailmansota Marshall-suunnitelma Sitaatioindeksi EU/ Euroopan tutkimusalue OEEC OECD Tutkimuksen arviointi					

Kuva 1. Aluetutkimuksen kehityksen ja käsitteistön hahmottuminen yleispiirteissään sekä kehityksen yhteiskunnallisia ja teoreettisia taustoja. Kuva on muokattu Paasin (2011) kaavion pohjalta.

Käsitteellisen muutoksen yleiskuva

Kuva 1 kiteyttää joukon aluetutkimukseen liittyviä reunaehtojen asettajia ja teoreettisia suuntaviivoja 1900-luvun vaihteesta alkaen. Kaaviokuvan tausta on aiemmin julkaisemassani esityksessä, jota on tätä kirjoitusta varten syvennetty, päivitetty ja kehitetty eteenpäin (Paasi 2011).

Kaaviossa esitetään avainsanojen tila, joukko maantieteen avainsanoja (*keywords*), jotka on kategorisoitu Raymond Williamsin (1987) tunnetun kulttuuriluokituksen tapaan esiin nouseviin (*emergent*), hallitseviin (*dominant*) sekä jäännöskäsitteisiin (*residual*). Ensiksi mainitut ovat muodostumassa osaksi ydindiskurssia ja niiden statuksesta kamppaillaan. Hallitsevat käsitteet ovat tutkimuksen ja siihen liittyvän keskustelun ytimessä ja jäännöskäsitteet ovat puolestaan syrjäytyneet keskustelusta ja julkaisuista mutta voivat myös palata takaisin kuten esimerkiksi maisemakäsite uuden nousunsa myötä osoittaa. Samoin on käynyt 1990-luvun vaihteessa maantieteellisessä tutkimuksessa näkyvästi esillä olleelle *lokaliteetti* -käsitteelle, joka näyttää nyt pitkän hiljaisuuden jälkeen olevan palaamassa aluekeskusteluihin (Jones & Woods 2015). Rivissä erotetaan synteisinomaisesti kolme peräkkäistä kerrostumaa: 1) aluemaantieteet, 2) spatiaalinen analyysi ja systemaattiset maantieteet sekä 3) tila, alue ja yhteiskunnallinen käytäntö. Viimeksi mainittu on ajallisesti uusin ja käsitteellisessä mielessä laajin. Maantieteen ja muidenkin aluetta tutkivien alojen diskursseissa nostetaan agendalle jatkuvasti uusia aluekäsitteitä. Erilaisten aluekäsitteiden lisääntyminen kertoo samalla tutkimuksen monipuolistumisesta.

Kaavion keskiosassa esitetään puolestaan kolme erilaista tapaa, joiden kautta alue on hahmotettu maantieteellisessä ajattelussa ja tutkimuskäytännössä eli esitieteellinen (*pre-scientific*), tieteenalakeskeinen (*discipline-centred*) ja kriittinen (*critical*). Nämä tunnistin jo Terran aluemaantiedeartikkelissa (Paasi 1991a). Kolmijako on analyttinen eli todellisuudessa eri tavat voivat olla myös osin päällekkäisiä, kuten Taylor (2023, vrt. Paasi 2023) on hiljattain todennut pohtiessaan ilmastomuutosta ja alueiden luonnetta. Samoin esitin kirjoituksessa 12 edellisten tapojen alle jäsentyvää näkemystä alueiden luonteesta, jotka ovat mukana taulukossa. Edellä esitetty kolmijako näyttää toimivan maantieteen muutamien osa-alueidenkin tapauksessa ja on inspiroinut ainakin poliittisen maantieteen (Painter & Jeffrey 2009: 161–166) ja talousmaantieteen edustajia (Bristow 2010a) heidän pohtiessaan alueiden luonnetta. Gillian Bristow (2010a) sekä Susan Christopherson ja Jennifer Clark (2007) ovat huomauttaneet, että talousmaantieteessä alue on otettu

usein annettuna perustana talouden prosesseille. Poliittisen maantieteen ”alue” on yleensä territorio eli tietty poliittishallinnollinen yksikkö, jonka rajoja käytetään pääomien, tiedon ja ihmisten liikkeen kontrollissa sekä kansallisten ideologioiden ja identiteetin lähteenä (ks. Storey 2020).

Vielä nykyäänkin yleisin tapa on nähdä alue ”annettuna” perustana tutkimuskohteena olevalle ilmiölle tai toiminnalle, näin erityisesti soveltavassa tutkimuksessa. Alue on siten jokin tilastollinen tai hallinnollinen, esimerkiksi aluesuunnittelun perustana oleva yksikkö, ei varsinaisesti teoreettinen kysymys. Toinen, tieteenhistoriallisesti katsoen varhaisempi näkökulma maantieteessä ovat tieteenalakeskeiset tulkinnat. Niissä alueet ymmärretään tavallisesti tutkimusongelman, metodologian tai tutkimusprosessin tuotteena eli maantiede ja maantieteilijöiden tekemä tutkimus itsessään ovat keskeisesti mukana alueen käsitteellistämässä ja merkitysten tuottamisessa. Alue viittaa tällöin tyyppillisesti formaalisiin tai funktionaalisiin alueisiin, kulttuurialueisiin, alueisiin preferenssien kohteena, alueeseen samastumiskohteena ja niin edelleen. Kolmas tapa ymmärtää alueet ovat kriittiset aluetulkinnat. Niissä alueen määrittelyn keskeinen lähtökohta on tilallinen käytäntö (*socio-spatial practice*) eri merkityksissään. Keskeisiä tilallisia käytäntöjä ja prosesseja alueen hahmottamisessa ovat olleet muun muassa elämismailman tilallinen tai alueellinen jäsentyminen (Buttimer 1978) tai pääoman kasautumisprosessit (Massey 1978). Alue on voitu käytännön näkökulmasta hahmottaa myös historiallisesti ehdollisena prosessina (Pred 1984) tai institutionalisointiprosessina (Paasi 1986).

Jos edelliset kolme tapaa käsittää alue muodostavat kaaviossa alueen ymmärtämisen ytimen, muut rivit tuovat kokonaiskuvaan lisäelementtejä. Kuvan 1 alimmalla rivillä on esitetty muutamia keskeisiä historiallisia tapahtumia ja instituutioita, jotka ovat eri tavoin rakenteistaneet aluemaantieteen kehitystä. Ensimmäinen ja toinen maailmansota vaikuttivat akateemisen maantieteen kehitykseen ja muokkasivat maantieteen lähestymistapoja ja tutkimuskohteita geopolittisten, strategisten ja teknologisten näkökulmien kautta. Toisen maailmansodan aikana ja sen jälkeen spatiaalinen, kvantitatiivinen traditio voimistui. Marshall-suunnitelman ja OEEC:n ja OECD:n perustamisen myötä USA:n ja Euroopan vuorovaikutus lisääntyi, mikä näkyi myös akateemisessa maailmassa englannin kielen vahvistumisena. USA:ssa kehitetyn ja tieteeseen liittyvän metriikan aikakaudella keskeiseksi nousseiden sitaatioindeksien yleistyminen kaikkialla maailmassa alkoi vähitellen yhdenmukaistaa julkaisutoimintaa ja sen mittaamista, ei vähiten Euroopassa (Paasi 2025a). Samalla tutkimuksen teoriaperusta arvatenkin ho-

mogenisoitui, koska tullakseen hyväksytyksi alan huippusarjoihin, julkaisussa tuli nojata uusimpaan, usein angloamerikkalaisissa sarjoissa julkaistuun tietoon ja teoriaan.

Seuraavalla rivillä esitetään heuristisesti keskeiset aluetutkimuksen tiedonintressit Jürgen Habermasin (1976) perusjaotusta soveltaen. Ennen toista maailmansotaa aluemaantiede oli suurelta osin käytännöllisen intressin ohjaamaa toimintaa. Sen harjoittajat keräsivät informaatiota ja tuottivat alueellisia kuvauksia ja tulkintoja, joita hyödynnettiin sekä tieteen että nationalismiin ja imperialismiin tarpeisiin (Godlewska & Smith 1994). Varsin teorian lähestymistapa jäi vähitellen kvantitatiivisen otteen edustaman teknisen intressin jalkoihin. Tiedon tuotanto tähtäsi nyt ennustettavuuteen sekä luonnon ja yhteiskunnallisten ilmiöiden, rakenteiden ja instituutioiden hallintaan. Toinen maailmansota ja kapitalististen maiden muutos olivat tärkeitä vedenjakajia. Kiihtyvä kaupungistuminen, teollistuminen sekä väestön ja talouden keskittyminen synnyttivät alue- ja kaupunkikehitykseen mittavia ongelmia. Tutkimusmetodologioiden kehityksen myötä ongelmien hallinnan, suunnittelun ja kontrollin tarve korostuivat (Paasi 2011). Monitasoinen systeeminäkökulma ja spatiaalisuus korvasivat entisen aluekeskeisyyden. Alue oli yhä useammin väline alueellistamisessa ja aluetaksonomioiden laatimisessa (Grigg 1967). Yhteiskunnallisten ongelmien esiinnousu ja maantieteen yhteiskuntatieteellistymisen nostivat vähitellen esille lähestymistapoja, joita luonnehti emansipatorinen intressi. Aluetutkijat yrittivät enenevässä määrin ymmärtää ja selittää sosiaalisia ja kulttuurisia käytäntöjä ja diskursseja sekä tehdä näkyväksi ja haastaa valtasuhteita, jotka ovat ”rakenteistuneet” yksilöllisten ja institutionaalisten (diskursiivisten) käytäntöjen kautta osaksi alueiden rajojen ja identiteettien synty- ja uusintamisprosesseja.

Tiedonintressi-rivin yläpuolella esitetään muutamia keskeisiä yhteiskunnallisia käytäntöjä, jotka ovat vaikuttaneet aluetutkimuksen sisältöön ja sen keskeisen käsitteistön muovautumiseen. Kaavion termit puhuvat tältä osin puolestaan. Seuraava rivi liittyy yhteen perinteisesti keskeiseen keskustelualueeseen aluemaantieteen traditiossa eli kysymykseen alueiden rajoista. Tämä sinänsä hyvinkin vanha keskustelu on voimistunut niin sanotun relationaalisen ajattelun esiinnousun myötä 1990-luvulta alkaen.

Edellä todettiin jo, miten Minshullin (1967) mukaan keskeinen kysymys alueiden tapauksessa on, pidetäänkö niitä reaalisesti olemassa olevina entiteetteinä vai tutkijan mielessä olevina mentaalisina kategorioina. Tämä kysymys ja koko dikotomia oli aikansa tuote, sillä sekä kysymykset että vastaukset

alueiden olemassaolosta ja/tai ilmenemisestä perustuvat väistämättä yhteiskunnalliseen käytäntöön. Tämän takia niin sanotun uuden aluemaantieteen edustajat ovatkin olleet kiinnostuneita valtasuhteista, käytännöistä ja diskursseista, joiden kautta erilaiset toimijat (yksilöt, yhteisöt, yhteiskuntaluokat) tuottavat, kuluttavat ja tuhoavat alueita ja paikkoja jokapäiväisessä elämässään osallistuessaan erilaisiin institutionaalsiin käytäntöihin (esimerkiksi politiikka, hallinto, talous, koulutus, viestintä). Tämän monimutkaisuuden vuoksi uudet aluemaantieteen edustajat tukeutuvat usein emansipatoriseen tiedonintressiin (Habermas 1976). Samalla siirrytään teknisen tiedon intressin edustaman objektiivisen alueellisen maailman niin sanottuja ”tosiasioita” koskevien tietojen keräämisestä ja niiden käyttämisestä teknisenä välineenä luonnon ja yhteiskunnan hallinnassa, esimerkiksi aluekehitysprosesseihin sisältyvien sosiaalisten ja kulttuuristen käytäntöjen ja valtasuhteiden ymmärtämiseen ja viime kädessä yhteiskuntaa ja alueellista elämää rajoittavien sosiaalisten ja psykologisten kahleiden tunnistamiseen ja sitä kautta ihmisten oman toimijuuden vahvistamiseen (Paasi 2020a). Tämä merkitsee samalla myös alueiden politisoitumista ja muuttumista yhä enemmän kamppailun areenoiksi, mikä tulee huomioida myös tutkimuksessa.

Aluemaantieteen sisällön ja kielen muutos

Saksalaisessa aluemaantieteessä oli kehittynyt erityinen terminologia luonnehtimaan alueiden holistista luonnetta (esim. termit *ganzheit*, *zusammenhang*). Sama kehitys näkyi englanninkielisessä maantieteessä, jossa termit *synthesis*, *uniqueness*, *total composition*, *compage*, *whole*, *individual*, *totality*, *organism* tai *personality* luonnehtivat holistiseen ajatteluun liittyviä ontologisia ja epistemologisia näkökulmia, osin aina 1960-luvulle saakka (Paasi 2020a). Ranskassa luonnon ja kulttuurin alueellinen/paikallinen yhteys nähtiin ihanteeksi. Se määritteli aluetutkimuksen kenttää vielä pitkään senkin jälkeen, kun kapitalismin kehitys ja yhteiskunnan nopea rakennemuutos hajottivat harmonisiksi ymmärrettyjä maaseutumaisia alueyhteisöjä, joista ranskalainen aluemaantiede oli alun perin inspiroitunut (Claval 1993; Thrift 1994).

Kuvailevan ja tulkitsevan aluemaantieteen status laski vähitellen mutta muutoksen ajankohta vaihteli eri maissa. Suuri paradigmaattinen muutos tapahtui aluksi anglosaksisissa maissa toisen maailmansodan aikana ja sen jälkeen (Johnston & Sidaway 2004). Teoreettisempi tutkimusote, kvantitatiiviset menetelmät ja laajojen tilastoaineistojen käyttö alkoivat nyt yleistyä. Yhä useammin abstrakti tila

korvasi maanpinnan konkreettiset alueet tutkimuksessa. Tila ei välttämättä enää kiinnittynyt konkreettiseen maanpintaan (Paasi 2011). Uuden teoreettisen (positivistisen) maantieteen synnyn myötä syntyi uusi ajattelutapa, jonka mukaan maantiede nähtiin nyt spatiaalisia yhteyksiä ja vuorovaikutusta (Bunge 1962; Haggett 1965), spatiaalisia suhteita ja tilassa tapahtuvaa muutosta (Aay 1972) ja etäisyyttä, suuntaa tai orientaatiota, kontakteja ja suhteellista sijaintia (Nystuen 1972) tarkastelevana tieteenalana.

Peter Gould (1985) osoitti tieteellisten tutkimus-artikkeleiden kieltä kartoittamalla, kuinka myös perinteinen termistö korvautui uudella. Keskeisiä metatason käsitteitä olivat nyt malli, prosessi ja tilallisuus (*spatiality*), jotka korvasivat näkemykset alueiden/alueellisuuden ensisijaisesta merkityksestä. Kvantitatiivisen maantieteen pioneerin Torsten Hägerstrandin 1950-luvun alussa julkaiseman kirjan otsikkokin (*Innovationsförloppet ur korologisk synpunkt*, 1953) vääntyi Allan Predin kääntämässä englanninkielisessä versiossa (*Innovation diffusion as a spatial process*, 1967) uuden paradigman mukaiseksi (otsikkojen lihavoinnilla korostukset kirjoittajan, ks. Paasi 2011). Hägerstrand itse huomautti, että ”en ajatellut muotoiluani ’*korologisk synpunkt*’ spatiaaliseksi prosessiksi”, mutta minun oli hyväksyttävä se [käännökseen], koska minulla ei ollut sopivampaa vaihtoehtoa” (Olwig 2002: 15; Paasi 2011).

Englannin kielen termi art tarkoittaa paitsi taidetta, myös taitoa. Kykyä tehdä vaikuttavaa aluemaantieteellistä tutkimusta ei olekaan nähty pelkästään teknisenä kysymyksenä vaan art viittasi usein tutkijan taitoon laatia taiteilijoiden tapaan eläviä tulkintoja alueista ja maisemista (Darby 1962; Gilbert 1960). Tällöin tutkijan kyky tuottaa imponoivia esteettisiä kuvauksia sekä herättää impressioita ja tunteita oli yksi tutkimuksen laadun tunnus (Hart 1982, taiteen merkityksestä eri maiden aluemaantieteen traditioissa, ks. Paasi 1983). Tämä kysymys syrjäytyi vähitellen aluemaantieteen ytimeä mutta on edelleen läsnä niin sanotun kirjallisen maantieteen piirissä, jossa myös aluekäsite ja alueellinen identiteetti ovat kiinnostuksen kohteena (Ridanpää 2022, 2024). Maantieteessä niin sanottu non-representationaalinen teoria tarjoaa myös vaihtoehdon vallitseville representationaalisen ajattelun muodoille painottaessaan (ruumiillistuneita) käytäntöjä, jotka edeltävät (tai ylittävät) refleksiivistä, kognitiivistä ymmärrystä.

Alueiden tutkimuksen elpyminen

Vähitellen uudelleen virinnyt kiinnostus alueita kohtaan ilmeni maantieteessä aluksi kahtena osittain päällekkäisenä suuntauksena. ”Uusi aluemaantiede” oli alkanut kehittyä jo 1970–1980-luvuilla, ja uusregionalismi 1980–1990-lukujen aikana. Näitä lähestymistapoja seurasi ja osittain niihin liittyi niin sanottu relationaalinen näkemys alueista. Sen mukaan alueet eivät ole ainutlaatuisia, sulkeutuneita kokonaisuuksina, vaan pikemminkin suhteellisia ja väliaikaisia rakenteita, jotka ilmentävät jatkuvassa alueellisessa muutoksessa yhteiskunnallisia valtasuhteita. Vastaavasti alueet voivat olla joissakin sosiaalisissa käytännöissä avoimia, toisissa taas suhteellisen suljettuja.

1990-luvun vaihteen jälkeen yhteiskuntateoreettisesti sävyttynyt uusi aluemaantiede ja ylipäättään aluetutkimus näyttivät voimistuvan monessa maassa, kuten Yhdysvalloissa (Gilbert 1988), Yhdistyneessä kuningaskunnassa (Sayer 1989; Johnston 1991; Taylor 1991) ja Alankomaissa (Hauer & Hoekveld 1993). Samoin aluemaantiede elpyi Saksassa, vanhassa aluemaantieteen emämaassa (esim. Werlen 1997; Felgenhauer, Mihm & Schlottmann 2005) ja viime vuosina muun muassa Tšekissä (Kasala & Šifta 2017; Šifta & Chromý 2017) ja Kiinassa (Chen ym. 2024). Itse työstin alueiden institutionalisoitumista käsittelevän väitöskirjan (Paasi 1986) valmistumisen jälkeen alueteoreettista ja empiiristä tutkimusta pyrkimyksenä tuoda poliittinen maantiede ja aluemaantiede lähemmäksi toisiaan, mikä johti tarkastelemaan territorion ideaa (Paasi 1991b, 1996, 2003a). Kaj Zimmerbauerin kanssa olemme puolestaan pohtineet erityyppisten alueiden sekä rajojen merkityksiä aluesuunnittelun yhteydessä (Paasi & Zimmerbauer 2016; Zimmerbauer & Paasi 2013, 2020).

Uusi aluemaantiede koostui siis heterogeenisestä joukosta teoreettisia lähestymistapoja, joissa alueiden synnyn ja olemassaolon keskeisenä taustana nähtiin sosiaalinen käytäntö, toisin kuin aikaisemmassa tieteenalakeskeisessä näkökulmassa, jossa maantieteilijät tuottivat tutkimusprosessinsa tuloksena aluejakoja ja määritelmiä alueista. Ko koamalla yhteen kvantitatiivista aluetutkimusta kohtaan suunnatun kritiikin eri piirteitä ja ottamalla vaikutteita yhteiskuntateorian ja -filosofian viimeaikaisesta kehityksestä, sosiaalisten käytäntöjen ja valtasuhteiden rakenteistumista tilassa korostaneet tutkijat kehittivät uusia tulkintoja alueista. He kiinnittivät huomiota sekä yksilöllisiin että institutionaalisiin käytäntöihin ja diskursseihin, jotka välittivät toimijuutta (Paasi & Metzger 2017). Alue nähtiin aluksi yhteiskunnallisten rakenteiden ja inhimillisten toimijoiden aktiivisesti passiivisena kohtauspaikkana, joka ”eletään läpi, ei sisällä” (Thrift 1983), historiallisesti kontingenttina proses-

sina (Pred 1984) tai institutionalisoitumisprosessina, jossa tietyt alueelliset, symboliset ja institutionaaliset muodot nousevat esiin osana muuttuvaa työnjakoa (Paasi 1986, 1991). Uuden aluemaantieteen piiriin liitetyt tutkijat tukeutuivat monipuoliseen teoriataustaan, hyödyntäen muun muassa marxilaista ajattelua, humanistisen maantieteen traditiota ja niin sanottua käytäntöteoriaa (*practice theory*) (Gilbert 1988). Viime mainittu pyrkii selittämään yhteiskuntaa ja kulttuuria rakenteiden ja yksilöllisen toiminnan suhteen tuloksena. Eräät tutkijat katsoivat, että aluemaantieteen kehittäminen vaatisi uusia filosofisia ja metodologisia ratkaisuja kontekstin, syy-yhteyden, etnografian ja narratiivin ongelmiin. He arvioivat realistisen filosofian erityisen hyödylliseksi kriittisen aluetutkimuksen kehittämisessä (Sayer 1989).

Uusregionalismi liittyi aluksi talousmaantieteeseen, jossa alueet ymmärrettiin taloudellisten prosessien keskeisinä konteksteina. Se korosti valtion ja paikallistason väliin sijoittuvan alueellisen skaalan merkitystä laajemminkin taloudellisissa, kulttuurisissa sekä poliittisissa prosesseissa ja vuorovaikutuksessa (Scott 1997; Storper 1997). Uusregionalismi korosti alueiden roolia myös innovatiivisuuden, oppimisen ja kilpailukyvyn kannalta. Taloudellisiin prosesseihin, instituutioihin ja oppimiseen keskittyessään he näkivät alueen keskeisenä kontekstina tällaisille prosesseille. Siinä missä monet uuden aluemaantieteen edustajat tarkastelivat laajasti alueen käsitettä, uusregionalismin edustajat pohtivat harvoin nimenomaan alueen käsitteellisiä merkityksiä.

Laajemmalla aluetasolla uusregionalismi -termiä ovat hyödyntäneet kansainvälisten suhteiden tutkijat, joiden terminologiassa se viittasi makroalueisiin, ylivaltiollisiin alueellisiin organisaatioihin ja niihin kohdistuviin aluekehitystoimiin (esim. EU, NAFTA, MERCOSUR). Erityisesti konstruktivismia, kriittistä ja jälkistrukturalistista näkemystä edustavat kansainvälisen politiikan tutkijat korostivat, maantieteilijöiden tapaan, että alueet tulee nähdä prosesseina ja että ne eivät ole luonnollisia (annettuja), objektiivisia tai pelkästään materiaallisia objekteja. Ne ovat emergenttejä eli ne ovat jatkuvasti ”työn alla” ja ”tulevat eloon”, kun puhumme niistä ja ajattelemme niitä (Söderbaum & Shaw 2003).

Sekä uusi aluemaantiede että uusregionalismi problematisoivat alueita ja alueellisuutta eri tavoin, kun taas relationaalisen ajattelun edustajat kyseenalaistivat erityisesti alueiden usein annettuna otettua rajautumista. Staattisten alueiden sijasta he korostivat vuorovaikutusta ja verkostoja, ilmiöitä, jotka nähtiin globalisaation ilmentyminä. Sama ajatus on ollut keskeinen post-strukturalistisessa

maantieteessä (Murdoch 2006). Sen liepeille on syntynyt laajahko kirjallisuus, jota yhdistää väljästi ilmaisten topologinen näkökulma tilan ja vallan suhteisiin (Allen 2016; Suomessa ks. Häkli 2008). Maantieteeseenkin 1980-luvulta alkaen vaikuttanut postmodernismi motivoi tutkijoita kysymään, voiko alue selviytyä postmodernissa tilanteessa (Warf 1990)? Alueen sijasta katse kääntyikin tässä yhteydessä kuitenkin usein paikallistasolle ja *lokaliteetti*-käsitteeseen, jonka ympärille syntyi 1980-luvun lopusta alkaen kiihkeä teoreettinen keskustelu. Simon Duncanin ja Mike Savagen (1991) toimittama teemanumero *Environment and Planning A* -lehdessä osoittaa, että kyseiseen keskusteluun kytkeytyi muun muassa kulttuuriin, politiikkaan, poliittiseen talouteen, toimijuuteen, diskursiivisuuteen ja skaaloihin liittyviä näkökulmia. Teemanumeron kirjoittajiksi oli kutsuttu muun muassa Doreen Massey, Kevin Cox ja Andy Pratt. Kokoelman ainoa artikkeli, jossa pohdittiin nimenomaan alueen käsitettä, oli kirjoittamani *Deconstructing regions: notes on the scales of spatial life* (Paasi 1991b).

Kriittiset maantieteilijät ovat jo kauan korostaneet, että alueita ei tule pitää itsestäänselvyytenä – ei sen enempää akateemisina kategorioina kuin valtioiden (ja valtioita ylittävien järjestelmien) konkreettisiin empiirisiin todellisuuksiin liittyvinä luokkina. Silti tutkijat tekevät hämmästyttävän usein näin tutkimuskäytännössään, varsinkin kun he ottavat esimerkiksi soveltavassa tutkimuksessa valtionhallinnon/hallinnon alueet pragmaattisesti itsestään selvinä kokonaisuuksina tai yksinkertaisesti tilastotietojen ”säiliöinä”. Tärkeä haaste tutkimukselle onkin, kuinka kuvitella ja käsitteellistää globaalin spatiaalisen järjestelmän alituinen alueellinen muutos ja kuinka välttää juuttumasta alueellisiin konstellatioihin, jotka koostuvat eri skaaloissa ilmenevistä staattisista alueista/territorioista, ja niiden välisistä yhteyksistä ja rajoista. Tiedon sosiologian piirissä esiinnoussut sosiaalinen konstruktio-nismi tarjosi tähän vastauksia. Tämän 1980-luvulla maantieteessäkin noteeratun lähestymistavan juuret ovat muun muassa Peter Bergerin ja Thomas Luckmannin (1976, alkup. 1967) teoksessa. Aluetutkimuksen kannalta kriittinen kysymys on, kuinka meidän tulisi ymmärtää tämä lähestymistapa alueiden tapauksessa. Mitä siis tarkoittaa, että alueet nähdään sosiaalisiksi konstruktioiksi (Hacking 1999)? Voimme lähestyä asiaa nostamalla esiin joukon tarkempia kysymyksiä (vrt. Paasi 2020b):

- Miten käsitteellistää alue ja prosessuaalinen näkemys alueiden rakentumisesta sekä alueiden suhteista skaaloihin?
- Millaiset instituutiot ja vallanmuodot ovat mukana alueiden rakentumisessa? Ketä ovat toimijat, jotka

alueita konstruivat ja uusintavat (Christopherson & Clark 2007; Paasi 2010)?

- Miten ymmärtää instituutioiden rooli yhtäältä alueiden hitaissa institutionalisoitumis- tai de-institutionalisointiprosesseissa tai nykyajalle tyypillisessä, ad hoc -tyyppisten alueiden (esim. rajat ylittävien alueiden) rakentamisessa?
- Voidaanko alueita pitää ”subjekteina” ajautumatta tilafetisismiin (Paasi 2022b)?
- Missä määrin alueet ovat materiaalisia ja/tai diskursiivisia muodostelmia ja miten tämä vaikuttaa siihen, miten käsitteellistämme alueita?
- Mikä on kartografisten tekniikoiden ja karttojen käytön ideologinen rooli alueiden rakentamisessa ja esittämisessä sekä alueisiin liittyvän mielikuvituksen (imagination) luomisessa. Kartathan tuovat yhteen menneisyyden, nykyisyyden ja tulevaisuuden (ks. Wood 1992)?

Näihin kysymyksiin on tietysti olemassa monia vastauksia, jotka heijastavat erilaisia näkemyksiä alueiden luonteesta sekä erilaisia ontologisia ja epistemologisia näkökantoja.

Mitkä yhteiskunnalliset tekijät synnyttivät alueajattelua 1990-luvulta alkaen?

Yksi inspiraationlähde tälle kirjoitukselle ovat olleet ristiriitaiset näkemykset alueen ja aluetutkimuksen tulevaisuudesta. Samaan aikaan kun useimmat tutkijat ovat 1990-luvulta alkaen korostaneet alueiden merkitystä, toisten mielestä edessä on alueen, alueellisen ajattelun ja provinsialismin kuolema. Viime mainittua povattiin jo 1800-luvulla. Nämä kuolinilmoitukset näyttävät olleen vahvasti ennenaikaisia (Keating 1997; Paasi 2009a–b), sillä 1990-luvun vaihteen jälkeinen kehitys näyttää aivan päinvastaiselta. Paitsi maantieteen tutkijat myös monen muun alan edustajat ovat alkaneet käsitellä alueiden merkityksiä erilaisissa teoreettisissa ja yhteiskunnallisissa konteksteissa (Paasi 2020b, 2022a–b). Myös maantieteessä vaikuttaa ilmeiseltä, että uudet tutkijasukupolvet löytävät entiset käsitteet ja käsitteellistävät niitä eteenpäin, jotta ne vastaisivat paremmin uusia taloudellisia, poliittisia ja suunnittelukäytäntöihin liittyviä yhteiskunnallisia prosesseja ja realiteetteja. Uusi ilmiö on myös alueisiin liittyvän teoreettisen keskustelun kansainvälistyminen. Kuten edellä havaittiin, useissa maissa työskentelevät tutkijat osallistuvat aktiivisesti alueen luonteesta tai alueellisen identiteetin merkityksestä käytyyn keskusteluun alan johtavissa lehdissä tai kokoomateoksissa. Siten ”kansainvälinen” keskustelu ei tapahdu enää pelkästään isobritannialaisten ja yhdysvaltalaisen tutkijoiden kesken, kuten

aiemmin oli paljolti tilanne. Tähän englannin kielen avaamaan laajaan kommunikaatiopotentiaaliin viittasi jo parikymmentä vuotta sitten Englannissa työskentelevä espanjalainen talousmaantieteilijä Andrés Rodríguez-Pose (2004). Paradoksi on tietysti se, että laajemman kansainvälisen keskustelun myötä englannin kielen hegemonia on näin vain vahvistunut entisestään (Paasi 2025a).

Voidaan siis sanoa, että 1990-luku oli alueajattelun renessanssin aikaa, mihin vaikuttivat teoreettisten ideoiden rinnalla lukuisat yhteiskunnalliset tekijät ja prosessit. Kansallisvaltiot törmäsivät 1970–1980-luvuilla maailmanlaajuiseen (uusliberaaliin) globalisaatioon ja lisääntyvään taloudelliseen kilpailuun. Ne kohtasivat tietotalouden nousun ja alueelliseen tasoon fokusoituvan politiikan vaatimukset (Storper 1997; Scott 1998; Le Gales & Lequesne 1998; Dunning 2002). Separatistiset liikkeet synnyttivät alueellisten identiteettien etsintää ja kiihdyttivät vaatimuksia alueiden poliittisesta autonomiasta (Augusteijn & Storm 2012). Alueelliset identiteetit nousivat voimakkaasti esille paitsi eri alojen tutkijoiden teoreettisessa pohdiskelussa, muun muassa EU:n politiikkatavoitteissa vuosittu-hannen vaihteessa. Niitä alettiin tutkia myös empiirisesti monessa maassa, kun tunnistettiin niiden potentiaali aluekehitykselle (Paasi 2003b, 2013). Yhteiskunnalliset ja alueelliset intressit näyttivät usein pirstoutuvan ja ”venyvän” yli tutun skaalarakenteen. Monissa valtioissa valtaa pyrittiin hajautamaan alueellisille ja paikallisille instituutioille. Samaan aikaan pyrkimys leikata taloudellisia kustannuksia ja tehdä erilaisista palveluista ”tehokkaampia” johti alueiden liitoksiin (Zimmerbauer & Paasi 2013).

Kaupunkialueet tunnistettiin aluekehityksen kriittisiksi kohteiksi tai moottoreiksi ja satoja alueita (*city regions*) tunnistettiin eri puolilta maailmaa (Scott 2002). Globaalit kaupunkiverkostot nähtiin keskeisiksi globalisoituvan maailman tilallisuutta kuvaaviksi tunnuksiksi (Knox & Taylor 1995). Edelleen identifioitiin niin sanottuja *megaregion*-alueita, joissa yhtä tai useaa kaupunkialueiden ryhmittymää yhdistävät erilaiset sosiaaliset, demografiset, ympäristölliset ja kulttuuriset siteet ja jotka liittyvät yhteen pannakseen toimeen infrastruktuuri- ja suunnittelupäätöksiä (Ross 2009). Raja-alueet puolestaan nähtiin välineinä valtioiden välisen vuorovaikutuksen esteiden madaltamisessa (Perkman & Sum 2002). Tällaiset ajatukset resonoiivat väljästi Kenichi Ohmaen (1990, 1995) ”rajattoman maailman” idean kanssa. Se perustui uskomukseen, että rajat ja kansallisvaltiot menettäisivät vähitellen voimaansa ja että rajat ylittävät alueet (*cross-border regions*) muodostuisivat lopulta kriittisiksi alueke-

hityksen konteksteiksi globalisoituvassa taloudessa. Talouden hypen dominoidessa unohdettiin usein sosiaaliset ilmiöt ja vaikutukset, muun muassa kiihtyvä muuttoliike (vrt. Paasi 2019).

Millaisia yhteiskunnallisia, paikallisia, alueellisia ja valtiokeskeisiä kehityskulkuja sitten on ollut aluetutkimusta motivoimassa? Vaikuttavia tekijöitä on ollut koko joukko. Lukemattomat hallintoelimet, komiteat ja suunnittelutoimistot erilaisissa poliittisissa ja maantieteellisissä konteksteissa eri puolilla maailmaa ovat tarkastelleet alueiden ja aluejakojen ongelmia joko tutkijoiden kanssa tai ilman heidän panostaan (Paasi & Metzger 2017). Tämä on tapahtunut eri aluetasoilla, sillä valtion sisäiset ja ulospäin verkottuneet hallintojärjestelyt ovat pääasiallinen konteksti sekä valtioiden osa-alueiden, että valtion yläpuolisten alueiden rakentamiselle (Moisio & Paasi 2013). Makrotasolla voimistunut geopoliittinen ja geoeconomisen kilpailu on vaikuttanut alueellisuuden ja regionalismin voimistumiseen. Etnoregionalismi, ääriliikkeiden kasvu, ja autonomialikkeet esimerkiksi Euroopassa ovat niin ikään korostaneet alueiden merkitystä, samoin kuin alueellinen integraatio ja alueiden keskinäiset riippuvuudet. Valtion uudelleen skaalautuminen ja hallinnon organisoituminen monitasoisesti näkyy myös alueiden uudelleen hahmottumisessa (Brenner 2004). Osa muutosta on ollut valtioiden yläpuolisten alueiden (*supra-state regions*) konstruointi ja niiden identiteettityö (Zimmerbauer 2018), vallan hajauttaminen alemmille aluetasolle tai alueiden liitokset eri tasoilla (Zimmerbauer & Paasi 2013). Samaan aikaan on noussut esiin huoli alueiden kestävyydestä ja muutosjoustavuudesta, resilienssistä. Termi muutosjoustava alue, *resilient region* nousikin muotikäsitteeksi aluekehitykseen liittyvässä pohdiskelussa ja politiikkakeskusteluissa, joita kaipa-alainen kilpailukykydiskurssi oli dominoinut. Viime mainitulla näytti olevan negatiivisia vaikutuksia resilienssin näkökulmasta (Bristow 2010b).

1990-luvulta alkaen julkaistiin runsaasti myös kaupunkiregionalismiin liittyvää empiiristä ja teoreettista kirjallisuutta. Viime aikoina kaupunkiregionalismi on nähty geopoliittisena prosessina (esim. Jonas & Moisio 2018). Aluesuunnitteluun liittyvässä kirjallisuudessa puhutaan yhä useammin pehmeistä ja kovista alueista ja rajoista (*hard/soft*), mikä korreloi aiempaan keskusteluun territoriaalisista ja relationaalisista alueista (Paasi & Zimmerbauer 2016; Zimmerbauer & Paasi 2020; Purkathofer ym. 2022). Aluekehityksen ristiriitojen myötä myös yhteiskunnalliset ja alueelliset intressit ovat hajonneet ja territorioista ammentava populistinen liikehdintä ja politiikka ovat nousseet yhä enemmän esille (Paasi 2022a–b). Tutkijat ovat kirjoittaneetkin alueiden ”kostosta” tai vastaiskusta (esim.

Rodríguez-Pose 2018). Alueiden näkyvyyttä ovat lisänneet myös alueellisten identiteettien ja erityisyyden korostaminen sekä alueiden markkinointi muun muassa matkailuteollisuudessa.

Relationaalinen ajattelu, alueet ja rajojen ongelma

Oman pohdinnan arvoinen on kysymys relationaalisen ajattelun merkityksestä, koska se näyttää vaikuttaneen niin alueen kuin erilaisten rajojenkin luonnetta ja muutosta koskevaan teoreettiseen keskusteluun sekä sellaisiin yhteiskunnallisiin käytäntöihin kuin esimerkiksi aluesuunnittelu. Relationaalinen ajattelu liitetään vahvasti sellaisten tutkijoiden kuin Doreen Massey (1993; ks. myös Allen ym. 1998) pohdiskeluun, jonka omassa henkilöhistoriassa piirtyvät kivuliaasti esille maantieteen opinnoissa pakolliset alueiden rajaamisharjoitukset. Massey (1993) toteaaakin, että alueiden määrittely on käytännössä usein tarkoittanut juuri rajojen hahmottelemista alueiden ja paikkojen ympärille, seikka, jonka hän ajattelussaan haastoi voimakkaasti.

Alueiden relationaalisuuden korostaminen ei ole uusi teema maantieteen piirissä. Ajattelun juuret löytyvät kaukaa perinteisen aluemaantieteen historiasta, vaikka pyrkimys kehittää aluemaantiedettä ilmenikin usein alueiden sisäisen koheesion etsinnässä, alueiden rajaamisessa ja erojen teossa ulospäin (Murphy ym. 2015). Tähän viittasivat jo edellä mainitut alueiden koheesiota kuvaavat termit, joita maantieteessä kehiteltiin. Kyse on siis ennen muuta aluekäsitteistä, jotka edustivat tieteenalakeskeisiä tulkintoja. Koheesion kriitikoitakin löytyi. Esimerkiksi George Kimble (1951) totesi jo 1950-luvun alussa ironisesti, että aluemaantieteilijät yrittävät rakentaa rajoja, joita ei ole olemassa sellaisten alueiden ympärille, joilla ei ole merkitystä. Myöskään Richard Hartshorne (1939) tai myöhemmin Jan Broek (1965) eivät ajatelleet vain hermeettisesti rajattuja alueita, ja paikkoja. Hartshornen (1939) mukaan maantieteellisten alueiden rajojen määrittely on ongelma, johon maantieteilijällä ei ole syytä edes toivoa ”objektiivista ratkaisua”, ja että millä tahansa alueellisella yksiköllä on suhteet kaikkiin naapuriyksiköihin. Broek (1965) puolestaan totesi, että paikoilla on asema sekä ajassa että tilassa: on tarpeellista tuntea sekä menneisyyden perintö että muutoksen läsnäolo, että myös tarkastella paikan (*site*) sisäistä luonnetta ja sen ulkoisia suhteita muihin alueisiin (*situation*) (vrt. Paasi 2020a). Nämä teemat nousivat vahvasti agendalle niin sanotun uuden aluemaantieteen ja erityisesti relationaalisen ja topologisen ajattelun myötä (Pred 1984; Mas-

sey 1978, 1993, 2004; Allen, Massey & Cochrane 1998; Allen 2016).

Alueiden suhteellisen avoin luonne oli tosiasiasa korostunut jo spatiaalisissa lähestymistavoissa. Esimerkiksi Peter Haggett (1965) piti toiminnallisia alueita avoimina järjestelminä. Tällaisten järjestelmien erittely vaatii analyysiä liikkeistä (kanavat, joita pitkin liikkeet tapahtuvat), verkostoista, solmuista ja niiden hierarkkisesta järjestyksestä. Tämä monimutkainen järjestelmä tuottaa lopulta toiminnallisia pintoja, suhteellisia alueita. Näin nykymaantieteen tärkeät avainsanat, kuten verkostot ja liike/liikkuvuus, nähtiin jo 1960-luvulla tärkeiksi kategorioiksi alueiden ymmärtämisessä. Saksassa tämä tapahtui jo aiemmin muun muassa maantieteilijä Walter Christallerin (1933) ja taloustieteilijä August Löschin (1940) tunnetuissa tutkimuksissa.

Ihmismaantieteilijät (ml. poliittisen maantieteen edustajat) ymmärtävät sekä alueet että rajat nykyisin sosiaalisina rakenteina, jotka ovat kehkeytyneet eri skaaloissa tapahtuvia tarkoituksia varten. ”Konstruointi” ilmentää usein valtasuhteita, jotka voivat ulottua alueen rajojen yli (Murphy 1991; Paasi 2010; Paasi & Metzger 2017). Sosiaalinen konstruointi voi viitata alueen rakentamisen prosesseihin, tällaisten prosessien tuotteisiin tai molempiin. Tuotteet, ovatpa ne osavaltiotason, valtiotason tai ylivaltiollisia alueita, territoriaalisia tai relationaalisia, ovat materiaalisesti ja diskursiivisesti rakentuneita prosesseja. Alueet ovat periaatteessa aina väliaikaisia ja ne rakentuvat ja institutionalisoituvat yhä uudelleen jatkuvan alueellisen muutoksen jossakin vaiheessa.

Marxilaisen tulkinnan mukaan alueiden muodostumisen avaintekijä on pääoman kasautuminen, joka liittyy kapitalistiseen epätasaiseen kehitykseen. Esimerkiksi Massey (1978) mukaan epätasaisen alueellisen kehityksen analyysin ei tulisi lähteä mistään ennalta määrätystä alueesta, vaan tutkijan tulisi analysoida pääoman kasautumisen rakentumista, joista maantieteellinen analyysi tuottaa sitten käsitteet alueellisten työnjakojen näkökulmasta. Massey (1978) historiallinen ote sai hänet kehittämään geologisen metaforan idean, jonka mukaan spatiaalisten rakenteiden kehitystä voidaan pitää peräkkäisen toiminnan tuottamien kerrosten kompleksina (Massey 1984: 118). Etenkin Ray Hudson (2001) on kehittänyt poliittisen taloustieteen lähestymistapoja eteenpäin paikkojen/alueiden tuotannon analysoinnissa mutta historiallinen näkökulma alueiden rakentumiseen lienee tänä päivänä kaikkein hallitsevin tutkimuksessa.

Alueiden rakentumisessa tulee aina yhteen erilaisia vallan muotoja, jotka voivat vaihdella ulkoisista, esimerkiksi hallinnollisista pakkokeinoista, luontaisiin ja syvälle juurtuneisiin kulttuurisiin

normeihin ja menettelytapoihin, alueita rajaavista ja vahvistavista toimista toimiin, jotka yhdistävät ne laajempiin alueisiin. Voidaan ajatella, että kun alueesta tulee vakiintunut osa laaja-alaista aluejärjestelmää, tämä muutos yhdessä olemassa olevien dynaamisen poliittisten, taloudellisten, kulttuuristen ja hallinnollisten verkostojen kanssa saavuttaa eräänlaisen immanentin kyvyn uusiutua (Paasi 2010). Toisin kuin tilafetisistiset ajatukset, jotka näkevät alueen autonomisena ja siten esimerkiksi kilpailemaan tai oppimiseen kykenevänä yksikkönä, immanentti kyky tarkoittaa käytännössä sitä, että alueelliseen työnjakoon ja yhteiskunnallisiin asemiin, odotuksiin, motivaatioihin ja etuihin liittyvien käytäntöjen, diskurssien ja kompetenssien monivivahteisuus synnyttää alueellisuuden ja ylläpitää sitä (Paasi 2010). Tämä monimutkainen toiminta on kriittistä alueellisten, symbolisten ja institutionaalisten muotojen ja alueellisen identiteetin kilpaillevien narratiivien tuottamisessa ja uusintamisessa, mutta myös niiden haastamisessa. Bruno Latourin ajatusta soveltaen voimme pitää aluetta verkostona ja toimijana, ”jonka monet muut ovat saaneet toimimaan” (Latour 2005: 46), jossa ”muuta” on sekä alueen sisä- että ulkopuolella siinä alituisesti uudelleenrakenteistuvassa yhteiskunnallistilallisessa prosessissa, jota nimitämme alueeksi (ks. Paasi & Metzger 2017).

Mikä sitten on alueiden ja aluemaantieteen rooli globalisoituvassa maailmassa, jolle ovat ominaisia talouden ja kulttuurin uudet alueelliset skaalat, erilaiset integraatioprosessit, aluehallinnon uudelleenorganisointi ja skaalautuminen, alueellistamishankkeet sekä paikkamarkkinointi ja imagojen rakentaminen? Jotkut tutkijat ovat arvioineet, että jos maantieteilijät haluavat osallistua globalisaatiokeskusteluihin, alueellinen maantiede on elvytettävä. Tämä on ollut uuden aluemaantieteen edustajien ja uusregionalistien tavoitteena. Jotkut heistä ovatkin pyrkineet muotoilemaan uutta ajattelua globaaleista alueellisista maantieteistä, tai taloudellisen tuotannon alueellisista maailmoista, usein kaupunki-alueiden kontekstissa (Scott 1997; Storper 1997). Toiset ovat ottaneet selvemmin poliittisia askelia. Massey (2005) on ehdottanut, että alueet ja paikat pitäisi nähdä avoimina ja että tämä on haaste edistykselliselle yhteiskuntatieteelle ja politiikalle. Myös Ash Amin (2002) ehdotti relationaalista näkökulmaa paikkapolitiikalle. Hän perusteli sitä normatiivisesti siten, että globalisaatio ja ylikansallisten virtojen ja verkostojen yleinen nousu eivät enää salli paikkapolitiikan käsitteellistämistä paikallisesti sidottuina prosesseina ja instituutioina. Siten Massey (2005) ja Amin (2002) tarjoavat sekä poliittisen että tieteellisen viestin. Se nousee siitä, että verrattuna pyrkimyksiin luoda erottuvia maan-

tieteellisiä alueita, useimmat (nyky)alueet ovat topologisia, eli ne ”joustavat” tilassa, niiden sosiaaliset sisällöt ja suhteet ovat usein verkottuneita yli rajojen. Tämä verkottuminen ja vaihtelu tuottaa, muokkaa ja uusintaa alueita. Alueelliset rajat ja kerromukset alueellisista identiteeteistä eivät ole eikä niiden tarvitse olla poissulkevia ja pysyviä. Uudet aluemaantieteilijät haastavat itsestäänselvyytenä pidetyt käsitykset alueiden luonteesta, näkevät ne kiistanalaisina hankkeina sekä sosiaalisten ja poliittisten prosessien tuloksina.

Avoimempi aluemaantiede on haaste sekä maantieteelliselle koulutukselle että tutkimukselle. Ongelma on, että vaikka joissain tapauksissa rajat ovat melko merkityksettömiä, toisissa tapauksissa ne ovat tärkeämpiä ja pysyvämpiä. Viime aikojen geopoliittiset tapahtumat ovat osoittaneet, että rajojen merkitykset voivat myös muuttua nopeasti. Staattinen näkemys alueista johti ajatukseen poissulkevista rajoista, jotka perinteisillä aluemaantieteilijöillä olivat mielessä, kun he yrittivät erottaa ja luokitella ”ainutlaatuksia” alueellisia tiloja. Tietty rajautuneisuus on toki ilmeinen silloin kun alueet ovat hallinnon ja politiikan työkaluina toimivia territorioita eli yhteiskunnallisesti merkityksellisiä, rajattuja hallinnan välineitä. Rajoilla voi siten olla perustava rooli yhteiskunnallisen toiminnan hallinnassa ja valvonnassa. Alueiden ja niiden rajojen moninaiset merkitykset on ollut tärkeä teema paitsi aluemaantieteeseen, myös poliittisen maantieteen traditiossa (Paasi 2025b).

Aluekäsite ja aluemaantiede *Progress in Human Geography* -lehdessä

Derek Gregory (1978) esitti jo vuonna 1978 julkaistussa kirjassaan *Ideology, science and human geography*, että on tärkeää elvyttää aluemaantiede tavalla tai toisella. Hän ehdotti maantieteessä esille nousevan marxilaisen terminologian hengessä, että aluemaantieteen haasteena olisi tutkia alueellisesti rakentuneiden yhteiskuntamuodostumien, artikulaatioiden ja transformaatioiden rakennetta. Tällaisten vetoomusten seurauksena, ”uudesta aluemaantieteestä” tulikin tärkeä nimike 1980-luvulla. Nigel Thriftin (1983) ehdottama rekonstruoitu tai uusi aluemaantiede -nimike tuli laajaan käyttöön Anne Gilbertin (1988) *Progress in Human Geography* -lehdessä julkaiseman artikkelin myötä. Siinä hän toi yhteen teoreettisia näkökulmia sekä englannin- että ranskankielisestä traditiosta, muun muassa marxilaiset ja humanistiset, sekä käytäntöteorioihin (*practice theory*) perustuvat lähestymistavat. Viime mainitut suuntasivat ihmismaantieteilijöiden teoreettisen mielenkiinnon tunnettujen

sosiologiin töihin. Merkittäviä inspiraationlähteitä olivat muun muassa Anthony Giddensin (1984) kehittämä strukturaatioteoria ja Pierre Bourdieun (1987) kehittämät käytäntöteoriat.

Tarkastelen seuraavaksi tiiviisti aluetieteellisen ja maantieteellisen tutkimuksen muutoksen indikaattorina *Progress in Human Geography* -sarjassa 1980-luvulta alkaen julkaistuja kirjoituksia. Tämä sarja on ollut jo vuosikymmenten ajan keskeinen angloamerikkalainen foorumi, jota on pidetty jopa lippulaivana ihmismaantieteellisessä julkaisutoiminnassa. Monissa julkaisuissa on käsitelty myös aluekäsitettä ja aluemaantieteellistä tutkimusta. Vaikuttavia ovat olleet muun muassa mainittu Gilbertin (1988) teksti sekä Pudupin (1988) artikkeli, jossa hän tarkasteli sekä aluemaantieteen traditiota että yhteiskuntateoriasta inspiroitunutta lähestymistapaa. Tärkeä oli myös Murphyn (1991) kirjoitus alueista sosiaalisina konstruktioina. Siinä hän toi yhteen aluemaantieteen ja poliittisen maantieteen kysymyksiä ja lähestymistapoja. Poliittisen ekologian aluekäsitteiden kannalta merkittävä oli puolestaan Roderick Neumannin (2010) kirjoitus. Kiinnostava, mutta vähälle huomiolle jäänyt on myös Garrett Nelsonin (2019) artikkeli metaforista maantieteellisten käsitteiden generoijana. Hän lähtee maantieteen aluetraditiota tulkitessaan liikkeelle mosaiikki- ja kuvakudos -käsitteistä. Dualismi mosaiikkimaisen, diskreetin maantieteen ja kuvakudosmaisen, ei-diskreetin maantieteen välillä on Nelsonin mukaan yksi spatiaalisen ontologian perusparadokseista. Hän tarkastelee sitä, miten tämä dualismi on määritelty maantieteen erilaisissa sitoumuksissa. Nelsonin mukaan dualismi elää edelleen viimeaikaisessa keskustelussa territoriaalisten ja relationaalisten metaforien välillä.

***Region and place* -katsaukset *Progress in Human Geography* -lehdessä**

Progress in Human Geography -lehti ja siinä julkaistut raportit (*progress reports*) ovat myös mielenkiintoinen aineisto aluetutkimuksen muutoksen analysoimisessa. Lehti julkaisi vuosina 1990–2013 *Region and place* (tai *Place and region*) otsikolla yhteensä yli 20 julkaisua. Raportit ovat olleet lehdessä hyvin seurattu foorumi, ja samalla erinomaisen apuväline jäljittää uusinta, relevanttia kirjallisuutta. Tästä syystä monet kirjoitukset ovat saaneet osakseen paljon viittauksia. *Region and place* -raporteissa (ks. taulukko 1) niiden kirjoittajat lähestyivät käsitteiden *region* ja *place* alle sijoittuvia teemoja valitsemistaan näkökulmista kehittelemiensä otsikoiden alla.

Taulukko 1. *Region and place* -nimikkeen alla ilmestyneet edistymisraportit *Progress in Human Geography* -lehdessä vuosina 1990–2013.

Nigel Thrift (UK)

For a new regional geography 1 (1990)

For a new regional geography 2 (1991)

For a new regional geography 3 (1993)

J. Nicholas Entrikin (USA)

Place and region (1994)

Place and region 2 (1996)

Place and region 3 (1997)

John Agnew (UK/USA)

Regions on the mind does not equal regions of the mind (1999)

From the political economy of regions to regional political economy (2000)

Regions in revolt (2001)

Anssi Paasi (FIN)

Place and region: regional worlds and words (2002)

Region and place: regional identity in question (2003)

Place and region: looking through the prism of scale (2004)

Ray Hudson (UK)

Region and place: devolved regional government and regional economic success? (2005)

Regions and place: music, identity and place (2006)

Region and place: rethinking regional development in the context of global environmental change? (2007)

John Tomaney (UK)

Region and place I: Institutions (2014)

Region and place II: Belonging (2015)

Region and place III: Well-being (2017)

Andrew E.G. Jonas (UK)

City-regionalism: Questions of distribution and politics (2012)

Region and place: Regionalism in question (2012)

Place and region III: Alternative regionalisms (2013)

Kukin kirjoittaja julkaisi yleensä kolmena peräkkäisenä vuonna raportin. *Region and place* -sarjan yhtenä alkuperäisenä innoittajana oli uusi aluemaantiede ja sen esiinnousu 1980-luvun aikana. Sarjan ensimmäinen kirjoittaja maantieteen teoreetikkona tunnettu Nigel Thrift otsikoikin kolme raporttiaan *For a new regional geography* 1, 2 ja 3. Thrifin kaikki kirjoitukset olivat luonteeltaan teoreettisia katsauksia.

Thriftin jälkeen muut kirjoittajat eivät välttämättä pitäneet kiinni uuden aluemaantieteen ideasta. Seuraavan kolmen artikkelin sarjan kirjoitti humanistisen maantieteen edustajana tunnettu J. Nicholas Entrikin (University of California), joka ei sen kummemmin nimennyt kirjoituksiaan. Hän tarkasteli kirjoituksissaan muun muassa paikkakäsitteen vahvaa esiinnousua nimenomaan kulttuurisesti ja sosiaalisesti konstruotuna ilmiönä ja käsitteenä maantieteen ja muiden alojen kirjallisuudessa, itsen (*self*) ja paikan suhdetta, yksilöllistä ja kollektiivista (narratiivista) kokemusta, muistia, moraalaa, sekä paikan merkitystä rotu-, etnisyyss-, kieli-, sukupuoli- ja luokkakysymysten kannalta.

Poliittisen maantieteen edustajana John Agnew (University of California) valitsi näkökulmansa ennen muuta poliittisen maantieteen ja talouden näkökulmasta käsin ja tarkasteli alueen poliittisia merkityksiä. Hän pohti kuitenkin myös alueeseen liittyviä ontologisia kysymyksiä. Kirjoitin itse seuraavat kolme raporttia. Valitsin niiden teemat siten, että artikkelit keskittyivät ajankohtaisiin teoreettisiin kysymyksiin eli vallalla oleviin hyvin monenlaisiin aluekäsitteisiin, akateemisessa monitieteellisessä tutkimuksessa sekä yhteiskunnallisissa keskustelussa esille nousseisiin alueellisen identiteetin ongelmiin sekä siihen, miten skaalakysymys informoi alue- ja paikkakeskustelua. Seuraavan kolmen artikkelin sarjan kirjoitti talousmaantieteilijä Ray Hudson (Durham, Yhdistynyt kuningaskunta) teemoista, jotka vaihtelivat musiikkikulttuurista aluekehityksen kysymyksiin. Talousmaantieteen mutta myös identiteettikysymysten ja kirjallisen maantieteen spesialisti John Tomaney (University College London) keskittyi puolestaan instituutioihin, ”kuulumiseen” (*belonging*) ja hyvinvointiin. Viimeisen julkaistun sarjan kirjoitti Andy Jonas (Hull, Yhdistynyt kuningaskunta) regionalismin eri ilmenemismuodoista. Kirjoittajaluettelossa kiinnittää huomiota se, että itseäni lukuun ottamatta, kaikki muut kirjoittajat edustavat joko Yhdysvaltoja tai Yhdistynyttä kuningaskuntaa. Kirjoitussarja on siten tyypillinen esimerkki paljon kritisoidusta angloamerikkalaisesta hegemoniasta.

Raporttien painopisteiden muutos kertoo, että ensimmäisten raporttien yleisen, filosofissävyytei-

sen pohdinnan jälkeen useat myöhemmät raportit tarkastelivat aluetta ja paikkaa yhä enemmän poliittisena kategoriana, rakentaen näin siltaa aluemaantieteen ja poliittisen maantieteen välille. Tämä teema on inspiroinut jo 1980-luvulta alkaen myös omaa tutkimustani.

Yhteenveto

Tässä kirjoituksessa on tarkasteltu aluemaantieteen ja sen keskeisten käsitteiden muuttuvaa roolia institutionalisoituneen maantieteen alkua ajoista alkaen mutta keskittyen kuitenkin erityisesti 1990-luvun jälkeiseen kehitykseen ja aluekäsitteeseen. Samoin kuin aiemmassa vuoteen 1991 ulottuneessa artikkelissani (Paasi 1991a), myös tässä kirjoituksessa tarkastelun taustana on yleisempi yhteiskunnallinen kehitys ja (maan)tieteellisen ajattelun muutos.

Niin kuin muutkin tieteenalat, myös aluemaantiede on pitkän historiansa aikana muuttunut jatkuvasti ja myös sen keskeiset käsitteet ovat olleet alituisen tieteellisen kehitystyön ja symbolisen kamppailun kohteena. Jo toisen maailmansodan aikana ja välittömästi sen jälkeen uudet positivistiset lähestymistavat alkoivat kyseenalaistaa aluemaantieteen tieteellisyyttä sekä eristäytymistä muista tieteenaloista. Samalla aluemaantieteellisen tutkimuksen perinteinen asema maantieteilijän asiantuntemuksen keskeisenä tunnuksena tai kruununa joutui kritiikin kohteeksi. Jatkossa yhä uudet lähestymistavat ja käsitteet ovat kerrostuneet perinteisten diskursien rinnalle tai syrjäyttäneet ne. Aluemaantieteen katoamista on ennustettu vuosien kuluessa lukuisia kertoja, mutta se on noussut yhä uudestaan esille, mutta usein uudessa muodossa. Ehkä enemmän kuin aluemaantieteestä sinänsä, kysymys on ollut siitä, että alue on kiistattoman tärkeä termi maantieteessä ja sen alaan kuuluvassa tutkimuksessa. On siis luontevaa, että alue nousee jatkuvasti uusien tutkijapolvien kiinnostuksen kohteeksi ja tutkimuksen agendalle.

Monet aluemaantieteelliseksi katsottavat ongelmat, kuten epätasainen aluekehitys tai alueellisen tiedon tai esimerkiksi stereotyyppien ideologinen hyödyntäminen maailmankuvan muokkaamisessa, ovat edelleen olemassa sekä arkielämässä, medioissa että kouluopetuksessa. Erityisesti autokraattisissa valtioissa kansallismielinen johto tai hallinto pyrkii yleensä pitämään kouluopetuksen kontrollin tiukasti käsissään (Paasi 1999). Nykymaailmaa luonnehtivien konfliktien ja uhkakuvien aikana on erityisen tärkeää tietää ja ymmärtää, miten maantieteellistä tietoa syntyy, miten sitä hyödynnetään sekä positiivisiin että negatiivisiin tarkoituksiin ja

miten erilaiset valtasuhteet ovat mukana näissä prosesseissa Näin erilaisten aluekäsitteiden ja alueellisuuden ilmentymien kriittinen tutkimus on edelleen nyt ja jatkossa välttämätöntä, nimitetään tutkimusta sitten aluemaantieteeksi tai joksikin muuksi.

Kiitokset

Kiitän Sanna Mäkeä (Turun yliopisto), Minna Tanskasta (Itä-Suomen yliopisto), Sanna Varankaa (Oulun yliopisto), Juha Ridanpäättä (Oulun yliopisto) ja Katariina Kososta (Helsingin yliopisto) aluemaantieteen asemaa heidän opetuksessaan koskevista tiedoista.

ANSSI PAASI
Oulun yliopisto

KIRJALLISUUS

- Aay, H. (1972) Re-examination: geography – the science of space. *Monadnock* 46, 20–31.
- Agnew, J. (1999) Regions on the mind does not equal regions of the mind. *Progress in Human Geography* 23(1) 91–96. <https://doi.org/10.1191/030913299677849>
- Agnew J. (2008) Borders on the mind: re-framing border thinking. *Ethics & Global Politics* 1(4) 175–191. <https://doi.org/10.3402/egp.v1i4.1892>
- Allen, J. (2016) *Topologies of power. Beyond territory and networks*. Routledge, Lontoo.
- Allen, J., Cochrane, J. & Massey, D. (1998) *Rethinking the region*. Routledge, Lontoo.
- Amin, A. (2002) Regions Unbound: Towards a new Politics of Place. *Geografiska Annaler B* 86(1) 33–44. <https://doi.org/10.1111/j.0435-3684.2004.00152.x>
- Augusteijn, J. & Storm, E. (2012) *Region and state in the nineteenth century Europe*. Palgrave Macmillan, Lontoo.
- Berger, P. & Luckmann, T. (1976) *The social construction of reality*. A treatise in the sociology of knowledge. Penguin Books, Harmondsworth.
- Bourdieu, P. (1977) *Outline of a theory of practice*. Cambridge University Press, Cambridge.
- Brenner, N. (2004) *New state spaces. Urban governance and the rescaling of statehood*. Oxford University Press, Oxford.
- Bristow, G. (2010a) Critical reflections on regional competitiveness. *Theory, policy, practice*. Routledge, Lontoo.
- Bristow, G. (2010b) Resilient regions: re-‘place’ing regional competitiveness. *Cambridge Journal of Regions, Economy and Society* 3(1) 153–167. <https://doi.org/10.1093/cjres/rsp030>
- Broek, J. O. M. (1965) *Geography: Its scope and spirit*. Charles E. Columbus, Ohio.
- Bunge, W. (1962) *Theoretical geography*. Gleerup, Lund.
- Buttimer, A. (1978) Home, reach and the sense of place. Teoksessa Aldskogius, H. (toim.) *Regional identitet och förändring i den regional samverkans samhälle: föredrag och diskussioner vid Kulturgeografiska institutionens vid Uppsala universitet, symposium 1 – 3 december 1977*, 13–40. Acta Universitatis Upsaliensis, Uppsala.
- Capel, H. (1981) Institutionalization of geography and strategies of change. Teoksessa Stoddart, D. (toim.) *Geography, ideology and social concern*. Basil Blackwell, Oxford.
- Chen, P., Zimmerbauer, K., Tao, R. & Kong, X. (2024) Phantom regions with penumbral borders: Discussing the palimpsest spatialities and hybrid identities of Huizhou Region, China. *International Journal of Urban and Regional Research* 48(5) 936–952. <https://doi.org/10.1111/1468-2427.13271>
- Christaller, W. (1933) *Die Zentralen Orte in Süddeutschland : Eine ökonomisch-geographische Untersuchung über die Gesetzmässigkeit der Verbreitung und Entwicklung der Siedlungen mit städtischen Funktionen*. Gustav Fischer, Jena.
- Christopherson, S. & Clark, J. (2007) *Remaking regional economies*. Routledge, Lontoo.
- Claval, P. (1993) *An introduction to regional geography*. Blackwell, Oxford.
- Cochrane, A. (2018) Relational thinking and the region. Teoksessa Paasi, A., Harrison, J. & Jones, M. (toim.) *Handbook on the geographies of regions and territories*, 79–88. Elgar, Chichester.
- Cresswell, T. (2013) *Geographic thought. A critical introduction*. Wiley-Blackwell, Chichester.
- Darby, H.C. (1962) The problem of geographical description. *Transactions of the Institute of British Geographers* 30, 1–14. <https://doi.org/10.2307/621298>
- Duncan, S.S. & Savage, M. (1991; toim.) Special issue: New perspectives on the locality debate. *Environment and Planning A* 23(2) 155–308.
- Dunning, J.H. (2000) *Regions, globalization and the knowledge-based economy*. Oxford University Press, Oxford.
- Felgenhauer, T., Mihm, M. & Schlottmann, A. (2005) The making of mitteldeutschland. On the function of implicit and explicit symbolic features for implementing regions and regional identity *Geografiska Annaler B* 87(1) 45–60. <https://doi.org/10.1111/j.0435-3684.2005.00177.x>
- Giddens, A. (1984) *The constitution of society. Outline of the theory of structuration*. Polity Press, Cambridge.
- Gilbert, E. W. (1960) The idea of the region. *Geography* 45(3) 157–175.
- Gilbert, A. (1988) The new regional geography in English and French-speaking countries. *Progress in Human Geography* 12(2) 208–228.

- <https://doi.org/10.1177/030913258801200>
- Godlewska, A. & Smith, N. (1994; toim.) *Geography and empire*. Blackwell, Oxford.
- Gould, P. (1985) *A geographer at work*. Routledge, Lontoo.
- Gregory, D. (1978) *Ideology, science and human geography*. Hutchinson, Lontoo.
- Grigg, D.B. (1967) Regions, models, and classes. Teoksessa Chorley, R.J. & Haggett, P. (toim.) *Models in geography*, 461–509. Methuen, Lontoo.
- Habermas, J. (1976) Tieto ja intressi. Teoksessa Tuomela, R. & Patoluoto, I. (toim.) *Yhteiskuntatieteiden filosofiset perusteet I*, 118–141. Gaudeamus, Hämeenlinna.
- Hacking, I. (1999) *The social construction of what?* Cambridge, Massachusetts., Harvard University Press, Harvard.
- Haggett, P. (1965) *Locational analysis in human geography*. Edward Arnold, Lontoo.
- Hart, J.F. (1982) The highest form of the geographer's art. *Annals of the Association of American Geographers* 72(1) 1–29.
<https://doi.org/10.1111/j.1467-8306.1982.tb01380.x>
- Hartshorne, R. (1939) The nature of geography. *Association of American Geographers*, Lancaster, Pennsylvania
- Hauer, J. & Hoekveld, G. (1993; toim.) *Moving regions*. *Nederlandse Geografische Studies* 161. Utrecht/Amsterdam.
- Hettner, A. (1927) *Die geographie, ihre geschichte, ihr wesen und ihre methoden*. Ferdinand Hirt, Breslau.
- Hubbard, P., Kitchin, R., Bartley, B. & Fuller, D. (2002) *Thinking geographically. Space, theory and contemporary human geography*. Continuum, Lontoo.
- Hudson, R. (2001) *Producing places*. Guilford Press, Lontoo.
- Hudson, R. (2007) Regions and regional uneven development forever? Some reflective comments upon theory and practice. *Regional Studies* 41(9) 1149–1160. <https://doi.org/10.1080/00343400701291617>
- Häkli, J. (2008) Regions, networks and fluidity in the Finnish nation-state. *National Identities* 10(1) 5–20.
<https://doi.org/10.1080/14608940701819751>
- Johnston, R. J. (1991) *A question of place: Exploring the practice of human geography*. Blackwell, Oxford.
- Johnston, R. J. & Sidaway, J. D. (2004) Geography and geographers. *Anglo-American human geography since 1945*. Arnold, Lontoo.
- Jonas, A.E.G. & S. Moisisio (2018) City regionalism as geopolitical processes: A new framework for analysis. *Progress in Human Geography* 42(3) 350–370.
<https://doi.org/10.1177/0309132516679897>
- Jones, M. (2022) For a 'new new regional geography': plastic regions and more-than-relational regionality. *Geografiska Annaler B* 104(2) 43–58.
<https://doi.org/10.1080/04353684.2022.2028575>
- Jones, M. & Paasi, A. (2015; toim.) *Regional worlds. Advancing the geography of regions*. Routledge, Lontoo.
- Jones, M. & Woods, M. (2015) New localities. Teoksessa Jones, M. & Paasi, A. (toim.) *Regional worlds. Advancing the geography of regions*, 39–53. Routledge, Lontoo.
- Kasala, K. & Šifta, M. (2017) The region as a concept: traditional and constructivist view. *AUC Geographica* 52(2) 208–221.
<https://doi.org/10.14712/23361980.2017.17>
- Keating, M. (1997) Contesting European Regions. *Regional Studies* 51(1) 9–18.
- Kimble, G.H.T. (1951) The inadequacy of the regional concept. Teoksessa Stamp, L. D. & Woolridge, S. W. (toim.) *London essays in geography*, 151–174. Green, Longmans, Lontoo.
- Knox, P. & Taylor, P. (1995) *World cities in a world-system*. Cambridge University Press, Cambridge.
- Latour, B. (2005) *Reassembling the social*. Oxford University Press, Oxford.
- Le Gales, P. & Lequesne, C. (1998) *Regions in Europe*. Routledge, Lontoo.
- Lösch, A. (1940) *Die räumliche Ordnung der Wirtschaft*. Gustav Fischer, Jena.
- Massey, D. (1978) Regionalism: some current issues. *Capital and Class* 6, 106–126.
<https://doi.org/10.1177/0309816878006001>
- Massey, D. (1984) *Spatial divisions of labour. Social structures and the geography of production*. Macmillan, Basingstoke.
- Massey, D. (1993) Power-geometry and the progressive sense of place. Teoksessa Bird, J., Curtis, B., Putnam, T., G. Robertson, G. & L. Tickner, L. (toim.) *Mapping the futures: Local cultures, global change*, 59–69. Routledge, Lontoo.
- Massey, D. (2005) *For space*. Sage, Lontoo.
- Minshull, R. (1967) *Theory and practice of regional geography*. Hutchinson, Lontoo.
- Moisisio, S. & Paasi, A. (2013) *Beyond state-centricity: the geopolitics of changing state-spaces*. Geopolitics 18(2) 255–266.
<https://doi.org/10.1080/14650045.2012.738729>
- Murdoch, J. (2006) *Post-structuralist geography. A guide to relational space*. Sage, Lontoo.
- Murphy, A. (1991) Regions as social constructs. *Progress in Human Geography* 15(1) 22–35.
<https://doi.org/10.1177/030913259101500102>
- Murphy, A. B., Entrikin, J. N., Paasi, A., Macleod, G., Jonas, A. E. G. & Hudson, R. (2015) Bounded vs. open regions, and beyond: critical perspectives on regional worlds and words. Teoksessa Jones, M. & Paasi, A. (toim.). *Regional worlds: Advancing the geography of regions*, 6–15. Routledge, Lontoo.
- Nayak, A. & Jeffrey, A. (2011) *Geographical thought*. Prentice Hall, Harlow.

- Nelson, G. D. (2019) Mosaic and tapestry: metaphors as geographical concept generators. *Progress in Human Geography* 43(5) 853–870. <https://doi.org/10.1177/0309132518788951>
- Neumann, R. P. (2010) Political ecology II: theorizing region. *Progress in Human Geography* 34(3) 368–374. <https://doi.org/10.1177/0309132509343045>
- Nystuen, J. D. (1963) *Identification of some fundamental spatial concepts*. Michigan Academy of Science, Arts, and Letters 48, 373–384.
- Ohmae, K. (1990) *The borderless world: Power and strategy in the interlinked economy*. Harper Business, New York.
- Ohmae, K. (1995) *The end of the nation-state*. Free Press, New York.
- Olwig, K. R. (2002) The duplicity of space: Germanic ‘Raum’, and Swedish ‘rum’ in English language geographical discourse. *Geografiska Annaler B* 84, 1–17. <https://doi.org/10.1111/j.0435-3684.2002.00109.x>
- Paasi, A. (1983) *Maantieteen subjekti? Tie humanistisen ja behavioraalisen maantieteen nyktematiikkaan*. University of Joensuu, Publications of Social and Regional Sciences 34.
- Paasi, A. (1986) The institutionalization of regions: a theoretical framework for understanding the emergence of regions and the constitution of regional identity. *Fennia* 164 (1), 105–146.
- Paasi, A. (1990) Yleis- ja aluemaantieteen sykli ja kysymys maantieteellisen tutkimuksen intresseistä. Virkaanastujaisesityelmä Oulun yliopistossa 9.5.1990.
- Paasi, A. (1991a) Muuttuvat aluekäsitteet maantieteen kehityksen heijastajana. *Terra* 103(4) 293–308.
- Paasi, A. (1991b) Deconstructing regions: notes on the scales of human life. *Environment and Planning A* 23(2) 239–256. <https://doi.org/10.1068/a230239>
- Paasi, A. (1996) *Territories, boundaries and consciousness. The changing geographies of the Finnish-Russian border*. John Wiley, Chichester.
- Paasi, A. (1999) The chancing pedagogies of space: the representation of the Other in Finnish school geography textbooks. Teoksessa Brunn, S. D., Buttner, A. & Wardenga, U. (toim.) *Text and image: Social construction of regional knowledges*, 226–237. Institut für Länderkunde, Leipzig.
- Paasi, A. (2002) Place and region: regional worlds and words. *Progress in Human Geography* 28(6) 802–811. <https://doi.org/10.1191/0309132502ph404>
- Paasi, A. (2003a) Territory. Teoksessa Agnew, J., Mitchell, K. & Toal, G. (toim.) *A companion to political geography*, 109–122. Blackwell, Oxford.
- Paasi, A. (2003b) Region and place: regional identity in question. *Progress in Human Geography* 28(4) 475–485. <https://doi.org/10.1191/0309132503ph439pr>
- Paasi, A. (2009a) The resurgence of the ‘region’ and ‘regional identity’: theoretical perspectives and empirical observations on the regional dynamics in Europe. *Review of International Studies* 35, Supplement S1, 121–146. <https://doi.org/10.1017/S0260210509008456>
- Paasi, A. (2009) Regions and regional dynamics. Teoksessa Rumford, C. (toim.) *The Sage handbook of European studies*, 464–484. Sage, Lontoo.
- Paasi, A. (2010) Regions are social constructs but ‘who’ or ‘what’ constructs them? Agency in question. *Environment and Planning A* 42(10) 2296–2301
- Paasi, A. (2011) From region to space, Part II. Teoksessa Agnew, J. A. & Duncan, J. S. (toim.) *The Wiley-Blackwell companion to human geography*, 161–175. Blackwell, Oxford.
- Paasi, A. (2013) Regional planning and the mobilization of ‘regional identity’: from bounded spaces to relational complexity. *Regional Studies* 47(8) 1206–1219. <https://doi.org/10.1080/00343404.2012.661410>
- Paasi, A. (2019) “Borderless world” and beyond: challenging the state centric cartographies. Teoksessa Paasi, A., Prokkola, E.-K., Saarinen, J. & Zimmerbauer, K. (toim.). *Borderless worlds for whom? Ethics, moralities, mobilities*, 2–36. Routledge, Lontoo.
- Paasi, A. (2020a) Regional geography. Teoksessa Kobayashi, A. (toim) *International encyclopedia of human geography*, 309–320. Elsevier, Oxford.
- Paasi, A. (2020b) From bounded spaces to relational social constructs: conceptualization of the region in geography. Teoksessa Kohlenberg, P. & Godehardt, N. (toim.) *The multidimensionality of regions in world politics*, 17–35. Routledge, Lontoo.
- Paasi, A. (2022a) Bounded spaces in question: X-raying the persistence of regions, territories and borders. *Geografiska Annaler B* 104(1) 1–8. <https://doi.org/10.1080/04353684.2021.2023320>
- Paasi, A. (2022b) Examining the persistence of bounded spaces: remarks on regions, territories and the practices of bordering. *Geografiska Annaler B* 104(1) 9–26. <https://doi.org/10.1080/04353684.2021.2023320>
- Paasi, A. (2022c) The institutionalization of regions: an autobiographic view on the making of socio-spatial theory in the Nordic periphery. Teoksessa Jakobsen, P., Jönsson, E. & Larsen, H. G. (toim.) *Socio-spatial theory in Nordic geography intellectual histories and critical interventions*, 273–293. Springer, New York.
- Paasi, A. (2023) Regional geographies of climate change. *Tijdschrift voor Economische en Sociale Geografie* 114(2) 71–78. <https://doi.org/10.1111/tesg.12553>
- Paasi, A. (2025a) Geopolitics of knowledge. Teoksessa Mamadouh, V., Woon, C. Y., Agnew, J. A. & Koch, N. (toim.) *The Wiley Blackwell companion to political geography*, 56–72. 2. p. John Wiley & Sons, Oxford.
- Paasi, A. (2025b) Geographies of borders and bordering. Teoksessa Wilson, T.M. (toim.) *Border studies: A multidisciplinary approach*, 47–67. Edward Elgar, Cheltenham.

- Paasi, A., Harrison, J. & Jones, M. (2018a) New consolidated regional geographies. Teoksessa Paasi, A., Harrison, J. & Jones, M. (toim.) *Handbook on the geographies of regions and territories*, 1–20. Edward Elgar, Cheltenham.
- Paasi, A., Harrison, J. & Jones, M. (2018b; toim.) *Handbook on the geographies of regions and territories*. Edward Elgar, Cheltenham.
- Paasi, A. & Metzger, J. (2017) Foregrounding the region. *Regional Studies* 51(1) 19–30. <https://doi.org/10.1080/00343404.2016.1239818>
- Paasi, A. & Zimmerbauer, K. (2016) Penumbra borders and planning paradoxes: relational thinking and the question of borders in spatial planning. *Environment and Planning A* 48(1) 75–93. <https://doi.org/10.1177/0308518X155948052016>
- Painter, J. & Jeffrey, A. (2009) *Political geography: An introduction to space and power*. Sage, Lontoo.
- Perkman, M. & Sum, N. L. (2002) *Globalization, regionalization and cross-border regions*. Palgrave Macmillan, Lontoo.
- Pred, A. (1984) Place as historically contingent process: structuration and the time-geography of becoming places. *Annals of the Association of American Geographers* 74, 279–297. <https://doi.org/10.1111/j.1467-8306.1984.tb01453.x>
- Pudup, M. B. (1988) Arguments within regional geography. *Progress in Human Geography* 12(3) 369–390. <https://doi.org/10.1177/03091325880120030>
- Purkathofer, E., Sielker F. & Stead, D. (2022) Soft planning in macro-regions and megaregions: creating toothless spatial imaginaries or new forces for change? *International Planning Studies* 27(2) 120–138. <https://doi.org/10.1080/13563475.2021.1972796>
- Ridanpää, J. (2022) On doing regional geography with literature. *Literary Geographies* 8(1) 6–11.
- Ridanpää, J. (2024) Region. Teoksessa Neal, A. & Cooper, D. (toim.) *Routledge handbook in literary geography*, 123–131. Routledge, Lontoo.
- Rodríguez-Pose, A. (2004) On English as a vehicle to preserve geographical diversity. *Progress in Human Geography* 28(1) 1–4. <https://doi.org/10.1191/0309132504ph467xx>
- Rodríguez-Pose, A. (2018) The revenge of the places that don't matter (and what to do about it). *Cambridge Journal of Regions, Economy and Society* 11(1) 189–209. <https://doi.org/10.1093/cjres/rsx024>
- Ross, C. L. (2009; toim.) *Megaregions. Planning for global competitiveness*. Island Press, Washington D.C.
- Sayer, A. (1989) The 'new' regional geography and problems of narrative. *Environment and Planning D* 7(3) 253–276. <https://doi.org/10.1068/d070253>
- Scott, A. (1997) *Regions and the world economy*. Oxford University Press, Oxford.
- Scott, A. (2002) *Global city-regions. Trends, theory, policy*. Oxford University Press, Oxford.
- Sidaway, J. D., Ho, E. L. E., Rigg, J. D. & Woon, C. Y. (2016) Area studies and geography: trajectories and manifesto. *Environment and Planning D* 34(5) 777–790. <https://doi.org/10.1177/0263775816656520>
- Šifta, M. & Chromý, P. (2017) The importance of symbols in the region formation process. *Norsk Geografisk Tidsskrift* 71(2) 98–113. <https://doi.org/10.1080/00291951.2017.1317285>
- Söderbaum, F. & Shaw, T.M. (2003; toim.) *Theories of new regionalism*. Palgrave, Lontoo.
- Storey, D. (2020; toim.) *Territory and territoriality*. Edward Elgar, Chichester.
- Storper, M. (1997) *The regional world: Territorial development in a global economy*. Guilford Press, Lontoo.
- Taylor, P. J. (1991) A theory and practice of regions: The case of Europe. *Environment and Planning D* 9(2) 183–195. <https://doi.org/10.1068/d090183>
- Taylor, P. J. (2023) The geographical ontology challenge in attending to anthropogenic climate change: regional geography revisited. *Tijdschrift voor Economische en Sociale Geografie* 114(2) 63–70. <https://doi.org/10.1111/tesg.12540>
- Thrift, N. (1983) On the determination of social action in time and space. *Environment and Planning D* 1(1) 23–57. <https://doi.org/10.1068/d010023>
- Thrift, N. (1994) Taking aim at the heart of the region. Teoksessa Gregory, D., Martin, R. & Smith, G. (toim.) *Human geography. Society, space and social sciences*, 200–231. Macmillan, Basingstoke.
- Warf, B. (1990) Can the region survive post-modernism? *Urban Geography* 11(6) 586–593. <https://doi.org/10.2747/0272-3638.11.6.586>
- Wei, Y. D. (2006) Geographers and globalization: the future of regional geography. *Environment and Planning A* 38(8) 1395–1400. <https://doi.org/10.1068/a38458>
- Werlen, B. (1997) *Sozialgeographie alltäglicher regionalisierungen, band 2. Globalisierung, region und regionalisierung*. Franz Steiner Verlag, Stuttgart.
- Williams, R. (1987) *Marxismi, kulttuuri ja kirjallisuus*. Vastapaino, Tampere.
- Wood, D. (1991) *The power of maps*. Routledge, Lontoo.
- Zimmerbauer, K. (2018) Supranational identities in planning. *Regional Studies* 52(7) 911–921. <https://doi.org/10.1080/00343404.2017.1360481>
- Zimmerbauer, K. & Paasi, A. (2013) When old and new regionalism collide. De-institutionalization and resistance identity in municipality amalgamations. *Journal of Rural Studies* 30(2) 31–40. <https://doi.org/10.1016/j.jrurstud.2012.11.004>
- Zimmerbauer, K. & Paasi, A. (2020) Hard work with soft spaces (and vice-versa): problematizing the transforming planning spaces. *European Planning Studies* 28(4) 771–789.